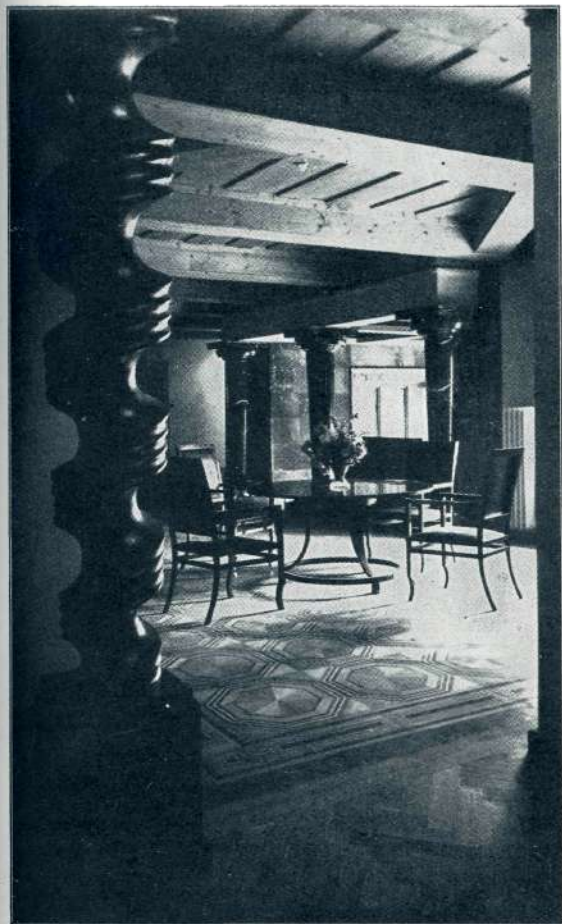

PROSVETNI DEL

Plečnikova šola (arh. Fr. Tomažič), veža 2. nadstr.
palace Zbornice za TOI v Ljubljani

Ob Župančičevi petdesetletnici

F. S. Finžgar

Govor pri slavnostni akademiji 22. I. 1928.

Praznujemo praznik strnjenih duš.
Vanj mi zveni odmev tiste dobe, ko so se
prvikrat strnila križana slovenska srca v eno
— in so zapela pesem, bridko pesem: »Le vkùp,
vboga gmajna!«

Pa saj to ni bila pesem. Iz krvi porojeni vzdih
ponižanih je bil. In še skozi stoletja je kajkrat
polnil isti vzdih ubogo gmajno slovensko, vzdih
dvomov in vzdih spoznanja:

Bridkó je biti Slovence! Toda še teže in še
bolj bridko je biti ubogi gmajni videc, biti slo-
venski poet.

Kljub vsemu trpljenju — in morda baš zaradi
nepretgranih križevih tednov v naši narodni
zgodovini — je iz te duševne bolečine in used-
line pognal on, ki se je opojil ob trpljenju svo-
jega naroda, on, prvi vrh, ki je zrastel tako
visoko, da so ga ugledali mejaši po Evropi — od
morja do ruskih step — in začuli našo besedo.

In vendar je ta mož — Prešeren —, dasi je bil
največji umetnik slovenske besede, ki se je iz-
življal z vso dušo za Slovenstvo, ki je segel do
najtajnejših občéloveških in vendar tako vse-
slovenskih srčnih čuvstev (iz katerih so pognale
mokrocvetóce rožce poezije), s trpko boljo ob-
čutil, »da Kranjec moj mu osle kaže«. Ni bil to
dovtip, bila je skeleča resnica za poeta: narod
ga po večini ni spoznal in ga ni priznal. Zgodilo
se mu je spričo višine umetniškega ustvarjanja
kot Mozesu, ki je ves poduhovljen prišel z gore.
Ljudstvo pa, ki je hrepenelo po loncih sužnosti
in odklanjalo pot trpljenja v deželo svobode, mu
ni moglo pogledati v obraz.

Prvi naš vrh — Prešeren — je za svojega živ-
ljenja ostal narodu, ki je bil tedaj še otrok v
kulturi, zastrt v meglo: Niso ga spoznali in niso
ga priznali.

In on? Zavedal se je svojega grenkega poklica
in zapisal geslo močnega: »Stanù se svojega
spomni, trpi brez miru!«

Bridko je biti slovenski poet!

Toda prvi vrh je stal. Viharjev jeza ga ni več
ponižala. Le meglo je raztrgala. Naslednji rod
mu je pogledal v obraz: bil je prvi veliki dan.

S trepetom se je zgenilo v našem narodu. Naša
zemlja je rodila novih delavcev, ki so imeli vsi
uprte oči v ta vrh. Trpeli so tudi ti. Redek je
imel zanje toplo besedo, premnog pa pomilovalen
posmeh. A niso omagali. Iz sebe in iz naroda so
se vili kvišku, vsi najmanjši in največji med
njimi. Bili so graditelji ob stavbi naše besede,
toda do vrha se ni mogel povzpeti nihče.

Tedaj pa je naša zemlja, kakor po težakih
preorana, pognala ob koncu preteklega veka iz
Zadruga najmlajših močno, z novimi sokovi pre-
pojeno steblo. To steblo se je razpustilo v štiri
peresca z imeni: Kette, Murn, Cankar, Župančič.
Štirje so bili in vendar kakor eden. V vrh so
se zagledali in zajeli iz dna svojih in naših duš
in nam nudili s polno roko.

Narod je prisluhnil, ostrmel in onemel. V svoji
celoti jih še ni spoznal. Razgibal se je na levo
in na desno: z njimi in zoper nje. Tisti, ki smo
strmé uživali in — le priznajmo — težko jih še
doživljali, smo bili v manjšini. Toda štiriperesna
literarna deteljica je rastle, dokler se ji nista

osula tako prerano dva lističa: umrla sta v bedi v stari cukrarni Kette in Murn.

Bridko je biti slovenski poet.

In ostala sta Ivan in Oton. Najjačji borec prvi, najgloblji in najnežnejši, a zaeno najbolj možat pevec drugi. Oba nedosežna oblikovavca slovenske besede, oba genija, ki sta ustvarjala z novo, elementarno silo. To ustvarjanje ni bilo več ono povprečno delo, ki je potrebno in vse hvale vredno za vsak, tudi največji narod, ono delo graditeljev, ki vsak po svoje donese, četudi skromen kamenček, k zgradbi narodne kulture: ne, njuno ustvarjanje je po obliki in vsebini tako široko in globoko, tako občečloveško, dasi predvsem slovensko, da je prodrlo tesne meje naše zemlje. Ni izpričalo samo pri najbližjih naših slovanskih bratih, izpričalo je tudi med germanskimi in romanskimi narodi Evrope dve resnici: prvo, da Slovenstvo živi resnično kulturno življenje, in drugo, da majhnost našega naroda ni več ovira, da ne bi mogli biti v družini drugih, velikih kulturnih narodov.

Gospe in gospodje!

Ob tem se mi je dotekniti neke misli. Povsem prirodno mora biti, da se narod v primitivni dobi ne zmeni za osebe, ki so mu bile prvi tvorca lepe besede. Imen onih, ki so mu ustvarjali narodno pesem, ne pomni nihče. Prav tako se narod na mladi kulturni stopnji redko zave onih, ki gredo pred njim. Da, še več. Vprav zato, ker so pred njim in nad njim, jih omalovažuje in celo prezira.

Zato je vprašanje, zakaj so ti naši vrhovi kljub temu vztrajali? Mar zato, ker so bili geniji? Ne samo zato. Pet talentov lahko imaš, pa jih zakoplješ in ti zarjave. Vse to iz same žive krvi porojeno delo je slednjič vendarle vzgon silne ljubezni do umetnostnega ustvarjanja, do človeštva sploh, in posebe do svojega naroda. Ta nesamopridna ljubezen do lepote in do naroda je bila tolika, da je Cankar postavljaj kot maksimo življenja: Telo zase — jaz zase. Tisti Cankar, ki se je kajkrat razklal v svoji duši, ki ga je grizla skepsa in se je kljub njej izvil v krčevitih bolečinah in povedal: »Domovina, ljubil sem te s spoznanjem. Videl sem te vso v nadlogah in v grehah, v ponižanju in bridkosti. Zato sem z žalostjo in s srdom v srcu ljubil tvojo oskrunjeno lepoto.«

In kot otročiček mater je moledoval to domovino: »Ej, mati, majka, življenje moje, vsega mojega nehanja začetek in cilj. Blagoslovi sina z ubogimi svetimi rokami,« zares sina, ki je izpričal: »Kdor ne vidi v mojih mislih, v mojem

čuvstvanju, v mojem slogu, da sem Slovenec, je tujec sam.«

Žgan od bolečega ognja te ljubezni se je prebil do vrhunca — in padel beden, onemogel po telesu, nezlomljen in več en po duhu — ne še petdesetletnik.

Grobovi tulijo! — Bridko je biti slovenski poet! — Toda že ob njegovi krsti se je strnil narod in ob odprti gomili zavzet spoznal:

Drugi naš vrh se je postavil ob prvem vrhu, stoji in ne bo več ponižan.

Poslej je ostal on sam, ki je še med nami — Oton Župančič. Dasi je zašumela tretjič ob njem pretemna, težka pesem o grobeh, ni klonil. Med nami je, živ in nezmagani stvaritelj lepote slovenske besede. Kot prva dva vrhova je njegov genij prevzet od lepote in domovine in izprašuje — mož:

Kdo si, ki rad bi kupil narod moj?

S čim si prišel za duše barantat?

O siromak, da vidiš naš zaklad — — —

In njegovo nesklonjeno geslo je: »Mi gremo naprej!«

Toda naprej gre samo,

kdor je šel od konca s smerjo,

kdor smeri ostal je do kraja zvest.

In on je bil zvest svoji smeri, ko kramlja z otroki, kot še nihče, ko nagovarja dekle — rožo mogoto, zvest, ko poje pesem moža in pesem vetrov in valov in pesem potokov in žit; zvest, ko s čel bere, kaj piše trpljenje in bridkih dni izkušnje, zvest, ko vriska fant in vrže klobuk v vodo, zvest, ko stoji sam pred seboj in si neusmiljeno sprašuje vest, zvest, ko našo besedo brani in našo križano zemljo iz obupa budi, in zvest, ko naše ime po njem lepo zveni v tujini, in zvest, ko nam od tam znaša kulturnih vrednot ter jih presaja v našo kri. In ob tej zvestobi, ob tem pogonu v samo rast nam razodene podobo moža: križ. Simbol vsega napredka je — trpljenje.

Gospe in gospodje!

In danes je ta tretji vrh, ta tvorec slovenske besede še živ med nami; živ, na praznik strnjениh duš, ko nad smetmi, ki padajo iz vsakdanjih borb, plapolata čista zastava slovenske besede in kulture, živ, na praznik, ko je krog te zastave v slovenski kulturni zgodovini prvič ob živem pesniku zbran ves narod! In v vsem našem narodu se budi danes ena sama misel in brez dvomov zveni v poldan naše kulturne bodočnosti, misel namreč: ne več bridko, ob teh vrhovih — lepo je biti Slovenec.